

Džordž L. Mos
ISTORIJA RASIZMA U EVROPI

Naziv originala na engleskom
George L. Mosse
TOWARDS THE FINAL SOLUTION.
A HISTORY OF EUROPEAN RACISM

Naziv originala na nemačkom
George L. Mosse
DIE GESCHICHTE DES RASSISMUS IN EUROPA

Izdavač
JP „Službeni glasnik”

Za izdavača
Branko Gligorić, direktor

Urednik
Milka Zjačić Avramović

Prevodilac
Maja Matić

Stručni redaktor
mr Goran Miloradović

Lektor
Milijana Jelovac

Dizajn
Miloš Majstorović

Prelom
Miodrag Panić

Copyright© 1978 Howard Fertig, Inc., New York, N.Y.
Copyright © JP „Službeni glasnik” 2005
www.glasnik.co.yu

Reprodukcija ili umnogavanje ovog knjige zabranjeno je na bilo koji način. Svako korišćenje knjige u celini ili nekog njenog dela, nije dozvoljeno bez prethodnog pismenog odobrenja izdavača.

Džordž L. Mos

ISTORIJA RASIZMA U EVROPI

S nemačkog prevela
Maja Matić

БИБЛИОТЕКА
ОДЕЉЕНА ЗА СОЦИЈАЛИСТИЧКУ
Инв. бр. 14349
Сигн. РД 1603
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА
УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Београд, 2005.

Peto poglavlje
Od Gobinoa do Lapuža

Ideje grofa Artura de Gobinoa (1816–1882) nisu bile kreativne, nego su predstavljale sintezu: koristio je antropologiju, lingvistiku i istoriju da bi stvorio kompletnu intelektualnu konstrukciju u kojoj se rasom objašnjava sve i svašta u prošlosti, sadašnjosti i budućnosti – svejedno da li se radi o vrhuncima poput renesanse ili o dekadenciji oličenoj u savremenoj Francuskoj. Njegov *Esej o nejednakosti ljudskih rasa* („*Essai sur l'inégalité des races humaines*”, 1853–1855) predstavlja pedantnu reprodukciju njegovog rasizma – napisao ga je prožet najboljim humanističkim obrazovanjem, dokazujući svoje tvrdnje zapažanjima sa svojih dugačkih putovanja.

Njegov pogled na svet, za koji je rasizam trebalo da pruži objašnjenje, bio je determinisan lično i psihološki utemeljenom fiks idejom. Bio je izuzetno ponosan na prastaru i navodno plemićku lozu Gobinoovih. Istina je bila ta da porodična grana tih Gobinoovih nipošto nije bila plemićkog porekla: Artur Gobino je nakon smrti svog rođaka uzeo titulu koja mu pravno nije pripadala. Međutim, on je plemstvo uvek veličao kao nužnu pretpostavku istinske slobode i vrline ovog sveta. Njegova privatna utopija, to su bili viteštvo, čast i aristokratski ideal slobode kakav je bio oličen u starim tevtonskim plemenskim organizacijama. Francuska iz njegovih spisa bila je mitska nacija sastavljena od aristokrata i seljaka u kojoj su lokalni odnosi određivali državno uređenje i davali mu stabilnost koja u stvarnosti uopšte nije postojala. Tu predstavu su odavno bili usvojili francuski konzervativci, a njome su se već oduševljavali oni koji su se bavili korenima nacije.

Iz te perspektive Gobino je prepoznao one opasnosti svog vremena koje su drugi prevideli. To nije bilo samo doba centralizacije, nego i konfrontacije. Smatrao je da postoji sukob između novih Cezara i gomile, tokom kojeg su smrskane sve one snage koje su štatile slobodu i vrlinu. Svoj *Esej* napisao je u vreme kada se činilo da se ta noćna mora ostvarila: Napoleon III je 1851. izvršio državni udar, a njegov diktatorski režim je potvrđen referendumom. Konzervativci su bili nezadovoljni centralizacijom, dok je Gobino budućnost video kao doba masa, što je njegovim strahovima i pokušajima objašnjenja davalo nove dimenzije.

U čemu se sastojala greška? Gobino je, da bi shvatio sadašnjost, posegnuo za prošlošću. Po njemu, svetom je vladao čitav niz kultura. Okolina nije mogla da izvrši nikakav uticaj na njega jer u jednom jedinom geografskom regionu naporedo može postojati veliki broj različitih kultura. Uspon i pad kultura takođe nisu bili uslovljeni bilo kakvom slučajnom varijacijom, već jednim jedinim uzrokom: „Osnovna organizacija i osobenost svih kultura podudarne su sa duhom vladajuće rase.”¹ Gobino je verovao da mu je pošlo za rukom da pronade onaj jedini ključ koji otvara vrata ka razumevanju prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

Gobino je rase klasifikovao na isti način kao njegovi prethodnici: na svetu su postojale tri osnovne rase – žuta, crna i bela – koje su stvorile svoje vlastite kulture. Ukoliko se želi razumeti uloga koju je svaka od tih rasa igrala i još uvek igra u svetskoj istoriji, onda se mora pažljivo analizirati njihova socijalna struktura, kao i njihova kultura. Gobino se nikada nije zadovoljavao merenjima lobanje i uglovima lica. Umesto toga su mu kao argumenti služila vlastita zapažanja, poznavanje literature i delimično temeljna lingvistička erudicija. Ali: zapažanje i učenost bile su zatrpene analogijama sa sadašnjošću, one se provlače kroz čitav njegov *Esej* i svakoj rasi su dodeljivale njeno mesto u sadašnjosti.

Zbog njihovog društvenog i kulturnog uticaja, on je izdvojio tri osnovne rase iz njihovog matičnog pejzaža, a njihova karakteristična obeležja transponovao na jedan deo francuske socijalne strukture. Na taj način rase su dobijale neposredno značenje i više su služile tome da se objasni stanje u zemlji, a ne u udaljenim civilizacijama. Gobinoov značaj se ne sastoji samo u tome što je rasu učinio ključem svetske istorije, nego i u njegovoj ideji da se posmatranjem tuđih rasa mogu objasniti domaće frustracije: sama Francuska bila je mikrokosmos rasnih opasnosti. Pošto se ponašanje žutih ili crnih rasa moglo proučavati pred sopstvenim vratima, odbijao je teorije okoline.

Po njegovom mišljenju, žuta rasa je bila materijalistička, pedantna i pokazivala je „stalan, ali nekreativan nagon za materijalnim blagostanjem.”² Nije posedovala nimalo mašte, a jezik joj je bio neprilagođen izražavanju metafizičkih ideja. Tu tvrdnju već je izrekao Fridrih Šlegel o kineskom jeziku. Žuta rasa je bila predodređena da se ostvaruje u trgovini i zanatstvu. Ta rasa je posedovala upravo one osobine koje je Gobino pripisivao buržoaziji, prebacujući joj da je uništila pravu Francusku koja počiva na regionalizmu, plemstvu i seljaštvu. Žuta rasa nipošto nije posedovala nijednu od onih vrlina koje su odlikovale pravo plemstvo i stoga je ličila na francuski srednji stalež.

1 A. de Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines* (Paris, 1967), 121.

2 Ovde se pozivam na tumačenje eseja u: Robert Edward Dreher, *Arthur de Gobineau. An Intellectual Portrait* (neobj. disertacija, University of Wisconsin, 1970). U vezi sa citatom u tekstu, v. 84.

I crnci su se uklapali u shemu savremene politike. Gobino im je pridavao osobine koje se danas smatraju tipičnim za tradiciju rasnog mišljenja: niska inteligencija, ali prenatravana čulnost, što im je pridavalo prirodnu i zastrašujuću moć. Crnci, to je bila razuzdana gomila koju je Gobino video na delu za vreme Francuske revolucije i kasnije: večiti sankiloti koji su sarađivali sa srednjim staležom da bi uništili onu aristokratsku Francusku za kojom je on čeznuo.

Bela rasa, to je bila idealna Francuska, jer je ona oličavala vrline plemstva: ljubav prema slobodi, čast i duhovnost. I Gobino se poslužio jednim lingvističkim dokazom: bela rasa je bila arijevska, a zbog osobina koje je oličavala – a koje su nedostajale drugim dvema rasama – bila je „prirodno” superiorna. Ovde su, kao i u rasnom mišljenju uopšte, bili bitni koreni. Arijevci, koji su najpre u Indiji predstavljali elitu i potom stvorili tevtonsko nasleđe, bili su pandan materijalizmu i čulnosti žutih, odnosno crnih. Sloboda i čast delovali su zajedno da bi proizveli plemstvo koje će vladati manje putem sile, a više svojom neospornom vrlinom. Ali, nažalost, ideali bele rase više nisu odgovarali trenutnom stanju stvari. Centralizacija i strahovlada došle su na mesto aristokratskog uzora. Buržoazija je korumpirala plemstvo, a narod je bio prepušten na milost i nemilost lažnim vođama.

Zbog čega se to dogodilo? Prema Gobinou, nijedna rasa nije mogla da očuva svoju čistotu pošto je bila primorana da se meša s nižim rasama, dakle, da se degeneriše. „Primeni li se izraz ‘degenerisati’ na jedan narod, onda to znači da taj narod više ne poseduje istu unutarnju vrednost kao nekad, jer više ne teče ista krv u njegovim žilama.”³ Kako je došlo do ove degeneracije bele rase? Gobino je verovao da su prastanovnici Evrope bili pripadnici žute rase. Ti „Finci” najpre su nastanili celu Evropu i bili su najniži deo njene populacije. Arijevci su potom natkrili tu populaciju i naposljetku počeli da se mešaju s njom. To mešanje rasa uništilo je belu rasu. Da li je bilo nade? Gobino je verovao u uspon i pad kultura. Arijevci su stvorili tu kulturu – mešanje rasa je neminovno značilo njenu propast. U svom *Eseju* Gobino zaključuje da tužno saznanje ne predstavlja smrt nego izvesnost da umiremo degenerisani. A taj strah, koji je rezervisan za naše potomke, mogao bi nas ostaviti ravnodušnim da nas potajno ne obuzima jeza što ruka sudbine već leži nad nama.⁴

Drama o usponu i padu kultura jeste rasna drama u kojoj bela rasa igra ulogu zaloga. Gobino je primetio da se bela rasa u svom materijalizmu sve više približava žutim narodima, a kao gomila kojom se moralo vladati silom, sve je bila bliža crncima. Niže rase će ionako biti dominantne tokom naredne faze istorije. Osuđivao je ropstvo i bio je

3 Citirano kod Michael D. Biddiss, *Father of Racist Ideology: The Social and Political Thought of Count Gobineau* (London, 1970), 114.

4 Gobineau, *op. cit.*, 658.

nesrećan zbog načina na koji je Američka konfederacija tumačila njegov *Esej* (izostavljajući njegove pesimistične zaključke). Jevreji su – nevezano za Palestinu – taj „bedni komad zemlje” koji je nekada bio njihova domovina – u svim svojim poduhvatima bili uspešna rasa – slobodan, inteligentan seljački i ratnički narod iz kojeg je potekao veći broj učenih ljudi nego trgovaca. Stari Jevreji su dokaz da vrednost rase nije zavisila od bilo kakvih materijalnih uslova okoline. Ali poput svih ostalih rasa, Jevreji su nazadovali zbog mešanja rasa, mešajući se pretežno s narodima koji su ih obilato zagadili crnim elementima.⁵ Jevreji su delili sudbinu arijevaca.

Ne bi bilo opravdano proglasiti Gobinoa za antisemitu. Kao što ćemo još videti, njegove ideje su krajem veka korišćene protiv Jevreja. Koristili su ga da bi demonstrirali večitu superiornost Nemaca. To, međutim, nije bila njegova namera. Gobino nije bio prorok nemačkog jedinstva. Po njemu, minijature države između Rajne i Labe predstavljale su primer regionalizma prema kojem je on imao toliko poštovanja. Najveći prezir je gajio prema Engleskoj: ona je za njega bila najgrađanskija od svih država. Nije zagovarao ni primenu sile (koja je svakako protivurečila onom što je on smatrao pravim plemstvom), niti je bio germanofilski ili antisemitski nastrojen. On se samo bio pomirio sa sudbinom bele rase, ma koliko ga to rastužilo ili razočaralo.

Gobinoov pesimizam zbog sudbine bele rase nije trajao doživotno. U knjizi: *Renesansa* („Renaissance”) iz 1877. godine izrazio je nadu da će se katastrofe ipak izbeći. Verovatno je to i bio razlog zbog kojeg je ova knjiga najbrže postala poznata od svih njegovih dela – uprkos teško razumljivom sadržaju i nejasnoj strukturi. U *Renesansi*, „filozofskoj drami”, prikazana je elita koja se suprotstavila dekadentnoj Italiji. Svojim vizijama nacionalnog jedinstva, kreativnosti i moći, heroji poput Savonarole, Čezarea Bordžije ili pape Julija II, izdigli su se iznad svoje epohe. Njihovi neprijatelji bile su one snage od kojih je Gobino stalno zazirao: mase razbojnika i pljačkaša ili one koje slede lažnog vođu, i uskogrudo, sebično i osrednje građanstvo. Niko iz redova renesansne elite nije bio u stanju da pobedi te sile zla – ali je ona, svojim vizijama i idealima, ipak predstavljala uzor za budućnost koja bi možda mogla da pomogne beloju rasi da ponovo stane na noge. Pošto su junaci te drame bili inspirisani rimskim vrlinama i grčkom lepotom, još uvek postojeća privlačnost antike mogla je, sem toga, da deluje kao brana od rasne iskvarenosti. Naposljetku su Nemci poput Ludviga Voltmana (Ludwig Woltmann) sledili Gobinoov primer. U svojoj knjizi *Nemci i italijanska renesansa* („Die Deutschen und die italienische Renaissance”, 1905), arijevske rasi je pripisivao kreativnost, vrlinu i tadašnje ponovno otkrivanje klasične baštine.

5 *Ibid.*, 58, 59; Biddiss, *op. cit.*, 125.

Poslednjih godina svog života Gobino je bio blizak prijatelj s Richardom Vagnerom (Richard Wagner), što je doprinelo popularnosti njegovih dela i sačuvalo ih od zaborava. Vagner je čitao Gobinoa i kod njega nalazio potvrdu za sopstveni rasizam. Njegova udovica Kozima (Cosima) i njeni prijatelji u Bajrojt prihvatali su Gobinoovu poruku i prenosili je dalje. Ludvih Šeman (Ludwig Scheemann), pripadnik Bajrojtskog kruga (Bayreuther Kreis), potpuno se posvetio prevodenju i popularizaciji Gobinoovih spisa. Bajrojtски krug mu je davao finansijsku i moralnu podršku. Šeman je 1894. konačno osnovao i Društvo Gobino (Gobineau-Gesellschaft).⁶ Od tada je Gobino u javnosti bio neraskidivo povezan sa Vagnerom. To društvo je sa uspehom infiltriralo desničarske grupe u Nemačkoj, koje su dodatno uvećavale bazu Gobinoovog rasizma. Pangermanski savez (*Alldeutscher Verband*) je najviše bio inspirisan Gobinoovim idejama. To nije bilo samo zbog toga važno, jer se radilo o uticajnom političkom pokretu, nego i zato što su većina članova bili učitelji. Na kraju treba pomenuti i da je Društvo Gobino vojnicima na frontu podelilo nekoliko hiljada primeraka *Renesanse*.⁷

Bajrojtски krug i Pangermanski savez izokrenuli su Gobinoovu poruku, ili bolje reći, prilagodili su je nemačkim potrebama. Crne i žute rase igrale su zanemarljivu ulogu u maštarijama nacije koja do kraja 19. veka nije imala nikakav bliži kontakt sa tim narodima. Sticanje afričkih kolonija 1884. i okupacija jedne vojne baze u Kini (1897) usledili su isuviše kasno da bi mogli da utiču na razvoj rasizma u Nemačkoj. Međutim, Jevreji koji su živeli u celoj Nemačkoj i u getima na njenim istočnim granicama, bili su – mnogo ranije nego što im je Vagner pripisao odgovornost za degeneraciju naroda – meta rasizma. I pripadnici *Pangermanskog saveza* su Jevreje smatrali odgovornim za propast nacije zbog njihovog navodnog protivljenja militarizmu i ekspanzionizmu.⁸ Tako je Gobinoova osuda crnih i žutih rasa iskorišćena protiv Jevreja, a on je nezasluženo stekao slavu antisemite. Bajrojtски krug i Pangermani posezali su za Gobinoom i da bi dokazali posebnu nemačku rasnu superiornost. On je, kako je pisalo u časopisu *Bayreuther Blätter*, probudio „pragermanski duh koji je stasao u azijskoj kolevci”. *Esej* nije samo opisivan kao „moćno i naučno oružje u rukama antisemita”⁹, nego je važio i kao dokaz za arijevske superiornost Nemaca.

Gobino je, na posredan način, sâm bio odgovoran za ovo izvrtanje. Naime, on je skicirao rasizam koji je bio ispunjen analogijama sa njegovom epohom. To je druge dovodilo u poziciju da te analogije prilagođavaju sebi ili da ih prošire. Centralna tačka, koje se niko nikada nije odrekao,

6 Winfried Schuler, *Der Bayreuther Kreis* (Münster, 1971), 104; George L. Mosse, *The Crisis of German Ideology* (New York, 1964), 91.

7 Mosse, *op. cit.*, 91.

8 *Ibid.*, 220-221.

9 Schuler, *op. cit.*, 243.